

Nowak, Krzysztof

Treści regionalne w edukacji ekologicznej

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 9, 242-248

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Treści regionalne w edukacji ekologicznej

Poznanie własnego regionu jest procesem złożonym i długotrwałym. Obejmuje szeroką sferę możliwości i sposobów – od lekcji szkolnych po indywidualne dociekania. Regionalizm w programach szkolnych nie odgrywa głównej roli. Jego obecność stwarza jedynie przesłanki do rozbudzenia, a następnie rozwinięcia zainteresowań obejmujących wiedzę, którą dopiero później można należycie wzbogacić poprzez udział w życiu lokalnej społeczności. Na kolejnych etapach edukacji szkolnej rozszerza się zakres przekazywanych treści. Pogłębianą jest również umiejętność samodzielnego analizowania dostępnych źródeł informacji, systematyzowania zauważonych faktów i rozumienia specyfiki swojej „małej ojczyzny”. Rola nauczyciela jest szczególnie ważna w procesie wychowawczym. Od postaw, które kształtuje, zależy przyszła przydatność wiedzy regionalnej, w tym ekologicznej. Młodzi ludzie w różnym stopniu są świadomi tego, że mogą wnieść wymierny osobisty wkład w ochronę środowiska przyrodniczego, rozwój własnej miejscowości i przemiany dokonujące się w najbliższej okolicy. Powiązanie tematyki regionalnej z ekologią to jedno z zasadniczych zadań szkoły, by jej żmudny wysiłek wychowawczy zaowocował pojawieniem się miłośników regionu. Ich działalność, bez względu na wykonywany zawód, może przysporzyć nowatorskich inicjatyw. W dobie zagrożeń ekologicznych obecność takiej elity byłaby ze wszech miar oczekiwana. Jej formowanie poprzez pracę pedagogiczną i popularyzację wiedzy należy wspierać dla dobra przyrody, każdego człowieka z osobna oraz ku pożytkowi wspólnemu.

Wiedza o regionie i jego problemach

Na podstawie obserwacji, wywiadów i sondaży, przy założeniu pewnego uproszczenia, można określić stan znajomości regionu w konkretnej grupie uczniów. Codzienny kontakt z nimi w toku

realizowanych lekcji daje ponadto dość dobre rozeznanie co do zagadnień i spraw najżywiej interesujących, najbardziej kontrowersyjnych, najchętniej poruszanych. Jako wychowawca i nauczyciel geografii staram się zachęcać młodzież, by korzystała z coraz liczniejszych źródeł. Od kilku lat w gminie Tłuszcz, na terenie której pracuję, ukazują się lokalne czasopisma, informatory i foldery. Ich przydatność i poziom merytoryczny wzrasta systematycznie. Gdy dokonamy niezbędnej selekcji, z artykułów, szkiców i innych form publicystycznych możemy wydobyć bogatą faktografię. Obejmuje ona problemy współczesne, jak też wydarzenia z przeszłości. Cenne wiadomości przewijają się często we wspomnieniach ludzi, będących świadkami historycznych chwil. Z opowieści i opisów snutych na łamach „Łącznika Mazowieckiego” udaje się wyłowić ciekawostki o dawnym wyglądzie różnych miejscowości, ulic, budynków. Relacje najstarszych mieszkańców uzupełniają skąpe zasoby zachowanych fotografii. Dzieje Ziemi Tłuszczańskiej najlepiej dokumentują zbiory miejscowego muzeum. Zostały one zgromadzone i opracowane przez zasłużonego nauczyciela, członka OTN, Józefa Kuleszę. Dla okolicznych szkół wspomniane muzeum stanowi nieocenione źródło wiedzy historycznej. Korzystają z niego nauczyciele historii organizując wycieczki dla swoich uczniów. Kontakt z eksponatami przybliży wizję dawnych warunków życia i pracy. Stare obrazy i poźółkłe zdjęcia przypominają znanych ludzi, których życiorysy wpisały się na trwałe w historię regionu.

Problematyka współczesna jest obecna w jeszcze szerszym zakresie. Prasa lokalna śledzi przemiany gospodarcze, opisując je i komentując. Czytelnicy, w tym wielu uczniów, dowiadują się o aktualnych inwestycjach. Zmiany w infrastrukturze omawiane są na lekcjach wiedzy o społeczeństwie w klasie VIII. Również na zajęciach z geografii przy licznych okazjach rozpatrywane są problemy regionu na tle spraw ogólnokrajowych. Porównania i wnioski formułowane przez młodzież utrwala jej wiedzę o własnej miejscowości i pozwalają lepiej zrozumieć uwarunkowania zachodzących w niej przemian. Do najważniejszych spraw należy ekologia. Czystość, porządek i prawidłowa utylizacja odpadów komunalnych decyduje o zdrowotnych walorach środowiska oraz o estetyce naszego otoczenia. Utrzymanie odpowiedniego poziomu w tym zakresie to istotny problem. Jego rozwiązanie

wymaga podniesienia wiedzy i świadomości wszystkich członków społeczności lokalnej.

Zasadniczym sposobem stymulowania pozytywnych przemian w sferze postaw ludzkich jest ciągle wpajanie młodzieży idei ekologicznych przez nauczycieli, wychowawców, rodziców jak też katechetów. Cele działań ekologicznych są powszechnie akceptowane. Popularyzowanie ich jest zadaniem wspólnym dla wszystkich – szkoły, kościoła, prasy i domu rodzinnego. Wymienione czynniki opiniotwórcze mogą zarazem szerzyć wiedzę o regionie, rozbudzać patriotyzm, także ten zwany lokalnym, potrzebny w codziennym współdziałaniu na rzecz „małej ojczyzny”.

Nieco uboższym źródłem wiedzy o regionie i jego problemach są biblioteki. W księgozbiorach wiejskich mało jest pozycji nowych, które zawierają dane w miarę aktualne. Poza tym niewiele ukazuje się książek przedstawiających obraz konkretnej miejscowości czy gminy. Z ogólniejszych publikacji można uzyskać jedynie informacje fragmentaryczne. Wprawny badacz potrafi mimo to dowiedzieć się bardzo wiele z map tematycznych zamieszczanych w książkach nawet gdy obejmują większy obszar. Umiejętna analiza takich źródeł ułatwia umiejscowić własną wieś czy miasteczko w makroregionie i wyciągnąć trafne wnioski. W odróżnieniu od większości dużych miast, które opisano w książkach i artykułach, małe osady mają historię przekazywaną z ojca na syna, oczekującą z całym swym bogactwem na kogoś, kto zechce ją utrwalić na piśmie. Dla regionalistów jest to wyzwanie i szansa.

Dwa nurty kształtowania świadomości ekologicznej

O problemach ekologicznych dowiaduje się za pośrednictwem telewizji, radia i prasy, które ujmują zagadnienie w sposób globalny. Relacjonowane i komentowane są sytuacje ekstremalne – katastrofy ekologiczne o dużym zasięgu, procesy degradacji fauny i flory, niewłaściwa gospodarka zasobami naturalnymi. Jednocześnie mamy do czynienia ze zjawiskami o mniejszej skali, które zachodzą obok nas – w pobliskim lesie, przy drodze, nad rzeczką. O lokalnych zagrożeniach uświadamiamy sobie widząc je naocznie. Te małe katastrofy są tematem rozmów, polemik i interwencji u miejscowych

władz. Może przemawiają do nas mocniej i wyraźniej, gdyż osobiście odczuwamy ich skutki. Zauważamy śmieci, dewastowanie zieleni i zanieczyszczanie wód. W bliskim otoczeniu miejsca zamieszkania widzimy niekorzystne zmiany zagrażające naszemu zdrowiu, odstrasżające i bulwersujące, nie dającą się zaakceptować brzydotę.

Szkoła, prasa lokalna i instytucje, zakotwiczone w danym terenie, mogą z powodzeniem wykorzystywać dla celów wychowawczych obydwie formy kształtowania świadomości ekologicznej. Na lekcjach biologii lub geografii, obok prezentowania ekologii w skali kraju i świata, można udać się w teren i zaobserwować omawiane zjawiska bez pośrednictwa środków audiowizualnych. Żywy kontakt ze środowiskiem naturalnym i jego zagrożeniami pozostawia trwalszy ślad w pamięci, uwrażliwia, skłania do poszukiwania pomysłów jak przeciwdziałać negatywnym skutkom rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. Rolę wspierającą i uzupełniającą odgrywa prasa lokalna. Omawia ona realne przykłady zagrożeń ekologicznych, krytykując przy tym winnych i analizując wszelkie aspekty następstw.

Dążenie do podniesienia świadomości ekologicznej powinno stać się wspólnym celem. Do zakresu działań z tym związanych należy:

- „– wyjaśnianie zjawisk, procesów i przemian w świecie organicznym jako podstaw racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody przy jednoczesnym uwzględnieniu współczesnych zasad jej ochrony,
- wyrabianie zrozumienia podstawowych praw rządzących przyrodą i związków zachodzących między człowiekiem a środowiskiem,
- doprowadzanie do zrozumienia konieczności harmonijnego rozwoju cywilizacji z uwzględnieniem biologiczno-społecznych warunków życia człowieka,
- kształtowanie przekonań o wielkiej wartości naturalnych składników środowiska życia człowieka w mieście i na wsi oraz konieczności troskliwego gospodarskiego stosunku do nich.”¹

Zgodnie z wymogami nowoczesnej edukacji zagadnienia ekologiczne wpisano na trwałe do programów nauczania. Doskonalenie form i metod kreowania właściwych postaw młodzieży jest zalecane przez różnego rodzaju periodyki Ministerstwa Edukacji Narodowej, jak też

¹ D. Cichy, „Problemy ochrony i kształtowania środowiska w pracy szkoły”, Warszawa 1978, s. 80-81.

biuletyny Kuratorium Oświaty w Ostrołęce. Ich ideą przewodnią jest – „Nauczanie ochrony i kształtowania środowiska. Stanowi ono składową część systemu dydaktyczno-wychowawczego naszej szkoły.”²

Rola zajęć w terenie

Wspomniane już lekcje w terenie odgrywają istotną rolę w uatrakcyjnianiu edukacji ekologicznej i zwiększaniu jej efektów. Dają również możliwość łączenia różnorodnych tematów, co stanowi zasadniczy element nauczania kompleksowego. Nauczyciel powinien opracować cykl zajęć tak, by każde kolejne bazowały na wiedzy zdobytej wcześniej. Literatura metodyczna zaleca wzięcie pod uwagę także wieku uczniów. „Wskazane jest organizowanie zajęć dla określonej grupy kilka razy na tym samym terenie. Materiał poprzednio przerebiany – w miarę jak uczniowie dorastają – poszerza się i pogłębia, ale pod warunkiem, że ciągle dostosowuje się go do tematyki programowej danej klasy i stopnia przygotowania uczniów.”³

Z własnych doświadczeń pedagogicznych wysnuwam przekonanie, że dobre efekty daje notowanie obserwacji i ich porównywanie. Młodzież bez trudu wychwytuje zmiany pozytywne i negatywne, potrafi ocenić ich skalę oraz znaczenie dla człowieka i przyrody. Umiejętność obserwacji i opisu dostrzeżonych zjawisk procentuje ponadto na innych lekcjach geografii, gdy uczniowie interpretują treść mapy lub samodzielnie ją tworzą. Wykształcenie tej zdolności daje podstawy do prawidłowego sporządzania monografii miejscowości z pełnym udokumentowaniem w postaci planów, szkiców sytuacyjnych i map. Nauczyciel geografii ma więc duże możliwości kształcenia przyszłych badaczy-regionalistów, przyrodników i ekologów. Jak stwierdza R. Domachowski, jednym z głównych celów edukacji geograficznej jest „(...) przygotowanie społeczeństw do harmonijnego współżycia za przyrodą zapewniającego zachowanie ciągłości procesów naturalnych, warunkujących istnienie życia na Ziemi.”⁴

² Tamże, s. 121.

³ I. Berne, „Zajęcia w terenie. Poradnik dla nauczycieli geografii”, Warszawa 1977, s. 48.

⁴ „Dydaktyka geografii” (praca zbiorowa), Warszawa 1990, s. 50.

Kontakt z zagadnieniami ekologii pozwala spojrzeć na własny region przez pryzmat potrzeb. Wrażliwość na przyrodę podpowiada, co należy zrobić, aby wokół siedlisk ludzkich zapanował porządek, a środowisko naturalne powróciło do swej pierwotnej urody. Znając stan ekologiczny terenu i trendy lokalnej ekonomiki trzeba próbować nakreślić rozwiązania optymalne dla ludzi i przyrody. Warto przy tym pamiętać, że „(...) działalność człowieka stale rozszerza się i obejmuje coraz większe obszary (...) Intensywność tej działalności jednakże maleje skokowo wraz z oddalaniem się od miejsca zamieszkania. Obserwuje się, że następuje koncentracja tej działalności na stosunkowo niewielkich obszarach.”⁵ Rozmieszczenie ludności w regionie ma więc wyraźny związek ze stopniem przeobrażeń krajobrazu. Podczas wycieczek terenowych łatwo zaobserwować korelacje między siecią osiedli a skażeniami środowiska. Poznawanie regionu jest więc jednocześnie zaznajomieniem się ze śladami ingerencji człowieka w krajobraz naturalny. Przypuszczam, że nauczyciele przedmiotów przyrodniczych, i nie tylko, mieli niejednokrotnie okazję przekonać się, że zróżnicowanie gospodarcze regionu odpowiada w dużej mierze zróżnicowaniu ekologicznemu. Treści regionalne są zatem ściśle powiązane z ekologią i odwrotnie – zagadnienia ekologii można analizować najpełniej w wymiarze regionalnym. Lekcje w terenie, wycieczki i inne formy pracy z młodzieżą służą zrozumieniu przedstawionej prawidłowości. Przygotowują młodych ludzi do zadań wynikających z planowania przestrzennego z uwzględnieniem potrzeb ekologicznych.

Podstawy zdobyte w czasie edukacji szkolnej będą im potrzebne do wyznaczania stref chronionego krajobrazu, rezerwatów przyrody, skańsenów itp. Dzięki obecnej pracy propagatorów ekologii i regionalizmu, przyszli decydenci na szczeblu gminy lub powiatu lepiej zadbają o ochronę środowiska naturalnego, a rozwój miast i wsi uczynią nieszkodliwym dla enklaw pierwotnej przyrody. Mimo że gospodarka planowa jest już zarzucona, w trosce o egzystencję następnych pokoleń należy żywiłowy rozwój gospodarki zharmonizować z planowaniem ekologicznym. „Nadrzędność środowiska i jego potrzeb staje się

⁵ „Problemy ochrony środowiska geograficznego” (praca zbiorowa), Warszawa 1975, s. 15-16.

dziś koniecznością, a zarazem fundamentem wzajemnego porozumienia się różnych specjalistów.”⁶ Zważywszy, iż spośród dzisiejszych uczniów wyrosną specjaliści różnych dziedzin, którzy będą mieć wpływ na rozwój regionu, należy ich edukację ekologiczną ukierunkować na dogłębne poznanie tego obszaru geograficznego. Treści regionalne budują ten rodzaj wiedzy, który przyczynia się do osiągnięcia trudnych celów, do jakich zaliczamy równowagę w relacjach człowiek – środowisko.

Patriotyzm lokalny a wrażliwość ekologiczna

Ludzie związani z regionem, interesujący się jego historią, pragnący pomyślnego rozwoju, ogarniają swoją troskliwą myślą także zasoby przyrodnicze. Z przeprowadzonych przeze mnie wywiadów dla celów publicystycznych wynika wyraźne przeświadczenie mieszkańców południowej części województwa ostrołęckiego o tym, że ochrona skarbów natury jest jednym z największych patriotycznych obowiązków. Łączy się z nią dążenie do zachowania pamiątek dziejowych: zabytków, pomników, a także wspomnień. Te ostatnie, najbardziej ulotne, odchodzą bezpowrotnie wraz z ludźmi. Ideą lokalnych patriotów jest zaopiekowanie się zarówno pomnikami przyrody – lasem, wodą, parkową aleją – jak również starym młynem, kapliczką, sprzętami domowymi z zamierzchłej przeszłości. Można to stwierdzić na przykładzie Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Tłuszczańskiej, które organizuje wystawy i imprezy podtrzymujące ludowe tradycje, rękodzieło artystyczne i gwarę ludową pobrzmiwającą w pieśniach i gawędach.

Podobnie rzecz się przedstawia w innych znanych mi ośrodkach kultywujących wartości godne ocalenia i zdecydowanego wsparcia. Istnieją różnorakie bariery – finansowe, biurokratyczne bądź organizacyjne – jednakże zapal niestrudzonych miłośników rodzinnej ziemi usuwa je. Pojawiają się liczne inicjatywy zmierzające ku temu, by „małe ojczyzny” stawały się wzorcowymi przykładami współlistnienia nowoczesnej infrastruktury z dziką przyrodą. Patriotyzm lokalny sprzyja urzeczywistnieniu ekorozwoju, zwiększa poczucie odpowiedzialności.

⁶ „Wybrane problemy gospodarki narodowej. Informator”, Warszawa 1980, s. 6.